

AKTUÁLNE VÝZVY SKÚMANIA TZV. RASOVEJ OTÁZKY A RASIZMU

K problému pádu starej paradigmy multikulturalizmu a patovému stavu v humanitných vedách v otázke argumentovania proti rasizmu

DANIEL ŠMIHULA, Stredoeurópska vysoká škola v Skalici, Skalica, SR

MILAN HRABOVSKÝ, Fakulta sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského,
Bratislava, SR

ŠMIHULA, D., HRABOVSKÝ, M.: Current Challenges in the Examination of So-Called Race Question and Racism. The Fall of Old Paradigm of Multiculturalism and a Deadlock in Humanities Regarding the Fight against Racism
FILOZOFIA 70, 2015, No. 5, pp. 378-397

This study deals with the problem of falling of so-called old paradigm, the paradigm of multiculturalism. Firstly, we turn our attention to the actual and, surprisingly enough, political rejection of multiculturalism. Recently, many European countries have faced various problems with their integration policies. Despite the large number of studies on the race, as well as a number of European and international documents and declarations against racism, a paradoxical phenomenon appeared: the concept of race was restored as a "scientific fact". Although the word *race* was not explicitly mentioned, the concept of ethnicity offered extensive strategic support for so-called "backward groups". Humanistic paradigm of legal equality has been replaced by the paradigm of ethnic or racial policies, i.e. policies of collective identity. As it turned out, these policies have failed. The goal of humanistic paradigm was to get rid of the word *race's* false scientific aura. Humanistic paradigm as a meta-paradigm has accepted the existence of biological differences among individuals and human populations, but there was no need to take them into account when defending its legitimacy or promoting its ideal. We assert that these problems stem from useless attempts at defending "scientifically" human equality which, however, is not based on scientific evidence, but rather on the ideal of universal equality built up on pillars such as the Christian heritage, western law, and values represented by the human beings' capability of suffering.

Keywords: Race – Racism – Multiculturalism – Paradigm – Equality – Equivalence – IQ – Humanity

1. Úvod: Pád paradigmy multikultúrnej spoločnosti. Donedávna sa mohlo zdať, že rasová otázka, resp. diskusia o rasizme je v modernej politickej diskusii už uzavretou a jednoznačnou záležitosťou s daným výsledkom. Antropológ Ivo T. Budil však upozorňuje na paradoxnú situáciu: Napriek tomu, že rasovú kategorizáciu považujú najvýznamnejší myslitelia za prejav nehumánnej, nevedeckej ideológie, neustále sa vedú mnohé diskusie o pojme a koncepte rasy (Budil 2005). Navzdory rôznym vyhláseniam (napríklad

American Anthropological Association alebo UNESCO) a závažnému množstvu štúdií kritizujúcich používanie rasovej kategorizácie sa rasová kategorizácia dodnes nevyvrátila (myslí sa jej definitívne vyvrátenie v zmysle vedecky overeného faktu). Dokonca aj úvahy o rasovej kategorizácii ako sociálnom konštrukte dosiahli iba čiastočnú paralyzáciu konceptu rasy. Opakovane sa vynárajú štúdie, ktoré sa snažia rasovú kategorizáciu obhajovať (Murray-Herrnstein 1994). Ukazuje sa preto, že kritika rasovej kategorizácie cestou analýzy samotného pojmu a konceptu rasy je neefektívna a disfunkčná.

Ron Mallon ponúka užitočne rozlíšenie teoretických prístupov k samotnému konceptu rasy: *rasový skepticizmus* (rasy neexistujú), *rasový konštruktivizmus* (rasy existujú, ale nie ako biologické typy, ale ako sociálne konštruované identity), *rasovo-populačný naturalizmus* (rasy existujú ako biologické populácie, ale neponúkajú nijaké biologicky determinované sociálno-spoločenské významy). Rasový skepticizmus, keďže podľa neho rasy neexistujú, navrhuje *elimináciu* samotného pojmu rasy. Rasový konštruktivizmus a rasovo-populačný naturalizmus tvrdia, že rasy existujú, ale v prípade slova *rasa* navrhujú *konzervatívno-skeptický* prístup, podľa ktorého koncept a slovo *rasa* stále zohráva svoju úlohu v antropológii, biológii alebo populačnej genetike, ktorý však odmieta diskusie o počte rás, o ich presnej charakterizácii a, čo je najdôležitejšie, odmieta tomuto typu prístupu pripisovať sociálno-spoločenský význam (Mallon 2006, 525-551). V súvislosti so slovom *rasa* tak čelíme problému: jeho „bežné“ používanie v spoločnosti vychádza takmer vždy z dôrazu na *skupinovú identitu*. Zaraďovanie do rás, pripisovanie „rasového členstva“, orientácia na fyzický výzor, pôvod, kultúru či osobnú skúsenosť – to všetko sú významné prvky identifikácie. Preto ani politika „farbosleposti“, ani politika multikulturalizmu v snahe o elimináciu pojmu *rasa* neboli úspešné. Jediným východiskom zostáva *zbaviť* slovo a koncept rasy jeho vedeckej aury (nie ho eliminovať), a to v tom zmysle, že by veda mohla dokázať, že fyzický výzor (pôvod alebo kultúra) sa jednoznačne viaže na nejaký špecifický typ správania. *Konzervatívno-skeptický* prístup objasňuje, že nejde o problém so *slovom* *rasa*, ale s jeho domnelým, vedeckým *obsahom*. V 50. rokoch 20. storočia sa objavila nová paradigma „rasovej rovnoprávnosti“, ktorá paradoxne začala presadzovať „rovnocennosť rás“ práve prostredníctvom jeho *vedeckého obsahu* v tom zmysle, „že z *vedeckého pohľadu* sú si všetky rasy rovné“. ¹ To znamená, že v danom období došlo k náhlejšej ruptúre, keďže rovnoprávnosť a rovnocennosť ľudí sa už neobhajovali dlhou tradíciou západného humanizmu a právnej vedy, pričom prevládalo presadzovanie skupinových (etnických alebo, ak chceme, rasových) politík identity.

I keď existuje viac-menej ustálený názor, že pred 18. storočím rasová kategorizácia neexistovala (Montagu 1945; Mosse 1985; Hudson 1996; Fredrickson 2002; Rattansi

¹ Ian Hacking upozorňuje, že odpoveď na otázku, prečo stále na „rase záleží“, znie takto: V rámci modernej európskej histórie zvíťazila myšlienka, že práve vedecký výskum má vyriešiť sociálne a spoločenské problémy (Hacking 2005, 116). Často však zabúdame, že zničeniu validity rasovej kategorizácie a rasizmu nenapomohla veda, ale katastrofálne dopady rasovej kategorizácie a rasizmu na ľudskú spoločnosť počas nacistickej vlády.

2007; Morning 2011; Gissis 2011, Švihranová 2015), existujú minimálne dve zásadné knihy, ktorých autori uskutočnili dlhoročný výskum, aby tento názor podrobili vážnej kritike. Francúzsky filozof Christian Delacampagne napísal v roku 1983 rozsiahlu štúdiu *L'invention du racisme. Antiquité et Moyen-Age*, založenú na desaťročnom výskume, kde preukázal, že rasistický diskurz sa neobjavil *ex nihilo* (Delacampagne 1983). Rasistický diskurz vychádzal zo starších diskurzov, ktorých stopy môžeme sledovať až do antiky. Druhý autor Benjamin Isaac uverejnil v roku 2004 rozsiahlu štúdiu *The Invention of Racism in Classical Antiquity*, v ktorej dokázal, že antická spoločnosť vypracovala sumu úvah, autorom označenú ako protorasizmus (Isaac 2004). Obidve práce zdôraznili jeden motív, ktorý nás bude v tejto štúdiu zaujímať, a to motív identity. Autori unisono vyzdvihli fakt, že interpretácie telesnosti, ktorých sa zmocnila kultúrna a ideologická inštrumentalizácia, boli a sú zásadným rozmerom každej koncepcie identity.

Toto „znovuobjavovanie“ problému identity súvisí aj s tým, že v súčasnosti aktuálne prežívame začiatok diskusie, ktorá začína spochybňovať myšlienkové a hodnotové paradigmy obdobia rokov 1950 – 2000, ktoré veľmi zjednodušene môžeme charakterizovať pojmami ako multikulturalizmus, rovnocennosť kultúr, rasová rovnosť, genderová agenda, práva sexuálnych menšín a pod. Táto situácia nie je ojedinelá. Vstupujeme do ďalšieho z mnohých období, keď sú prehodnocované niektoré dlhodobo prijímané a nekritizovateľné myšlienkové a hodnotové paradigmy.

Tzv. „prirodzený rasizmus“, teda predstavy o nadradenosti belochoch a západnej kresťanskej kultúry boli považované v Európe a v USA od začiatku 19. storočia do päťdesiatych rokov 20. storočia za samozrejmosť (nezriedka sprevádzané istou dávkou humanizmu v podobe morálnej povinnosti belochoch zlepšovať podmienky života „zaostalých čiernych komunít“ a viesť ich aspoň k obmedzenému prijatiu výtvarných európskej civilizácie) (Riley 2014).

Zdanlivo náhle a rýchlo (v rokoch 1955 – 1970) došlo k radikálnemu zvratu a ku vzniku novej paradigmy; bol ňou ideál multikulturalizmu, ktorý dominoval v rokoch 1960 – 2010 a vyplýval z pocitu previnenia západného sveta spájaného s kolonializmom a rasizmom (Bruckner 2012). Nová paradigma zahŕňala kategorickú požiadavku zásadného odsúdenia rasovej diskriminácie a maximálnej kultúrnej tolerancie voči tzv. nezápadným kultúram.

Zdá sa však, že toto obdobie sa končí – a to predovšetkým pod vplyvom praktickej skúsenosti s početnými neeurópskymi prisťahovalcami – a čaká nás diskusia o vlastnej identite, o vzťahu k odlišným kultúram, antropologicky odlišným populáciám, o vlastných hodnotách a pod. Zároveň sme v roku 2010 po prvýkrát v Európe z úst vrcholných politikov začuli vyhlásenia o zlyhaní multikulturalizmu, ktoré by v politickom mainstreame pred dvomi či tromi rokmi nemohli zaznieť. Vzhľadom na kultúrnu a antropologickú odlišnosť prisťahovalcov, ktorí sú vnímaní ako problém, je zrejmé, že diskusii o zmene postoja v otázkach multikulturalizmu sa nevyhne ani skúmanie problému rasy a rasizmu.

Ďalej, sme konfrontovaní s istým *patovým stavom*, v ktorom sa ocitli humanitné (spoločenské) vedy, pokiaľ ide o diskusie o problematike rasovej kategorizácie a rasizmu. Napriek dnes už obrovskému počtu rôznych publikácií, kníh, štúdií, statí a rôznych vyhlá-

sení – v oblasti antropológie, filozofie, histórie, politológie, práva, sociológie či medzinárodných štúdií – čelíme na začiatku 21. storočia skutočnosti, že rasová kategorizácia a rasizmus sú v intelektuálnej, politickej a spoločenskej diskusii stále vnímané ako nezavreté kapitoly.

Uvedený patový stav chápeme ako zlyhanie rôznych argumentov i uvedenej paradigmy, argumentov, ktoré sa navršili v tzv. boji proti rasovej kategorizácii a rasizmu. Poznámka, ktorú vyslovil Viktor Knapp v súvislosti s nacizmom, platí aj v prípade rasizmu. Tak ako nacizmus aj rasizmus je „zmes odporujúcich si tvrdení, logicky nezdôvodniteľných a neusporiadaných téz, je ‚mélange de logique et de folie‘, ktorá má spoločného menovateľa jedine vo svojom účele“ (Knapp 1947, 15). Avšak veľké množstvo štúdií, výskumov a publikácií aplikuje v boji proti rasizmu redukcionistickú pozíciu, akoby sme čelili jednoznačne definovanému fenoménu, a zároveň prejavuje veľkú osobnú, politickú a citovú angažovanosť autorov. Každoročne tak vychádza veľký počet štúdií, ktorých kvalita však z hľadiska stanoveného cieľa, tzv. boja proti rasizmu, nezodpovedá ich kvantite. Táto náročnosť rasovej kategorizácie vedie k produkcii obrovského množstva rôznych vysvetlení, z ktorých každé si do istej miery nárokuje na „objektívne“ pochopenie rasovej kategorizácie. Avšak dosiaľ neexistuje nijaká odborná zhoda, pokiaľ ide o význam slova *rasa*. Takmer každá kniha o rase totiž ponúka inú definíciu tohto slova. Akoby heuristická sila slova *rasa* stratila na ostrošti a závažnosti a my náhle stojíme pred zmätočným a nevysvetliteľným slovom.

Narušenie doteraz prevládajúcej paradigmy v otázke rasového a multikultúrneho spoluzitia dobre ilustruje monotematické číslo *Foreign Affairs* z marca-apríla 2015 venované kritickým pohľadom na realitu multirasovej spoločnosti, na zlyhanie multikulturalizmu a na nenaplnené očakávania z praxe pozitívnej diskriminácie. To, čo bolo dlhé roky tabuizované, sa opäť stáva predmetom diskusie v odbornom a politickom mainstreame: „Pred tridsiatimi rokmi mnoho Európanov vnímalo multikulturalizmus – v podobe inkluzívnej pestrofarebnej spoločnosti – ako odpoveď na európske spoločenské problémy. Dnes ho však čoraz väčší počet Európanov považuje za ich príčinu.

2. Hypotézy. Pokiaľ teda hovoríme o páde paradigmy multikultúrnej spoločnosti a o „patovom stave“ vo výskume rasovej kategorizácie a rasizmu, mali by sme si položiť otázku, z prečo v západných demokraciách zlyháva argumentácia týkajúca sa problému rasovej kategorizácie a rasizmu. Ako vysvetlenie použijeme dve hypotézy:

1. Podľa prvej hypotézy napríklad Jens Rydgren konštatuje, že navzdory tomu, že súčasne západné spoločnosti „produkurujú“ množstvo odborníkov v humanitných vedách, v západných spoločnostiach kontinuálne narastajú rôzne rasistické (politické) zoskupenia (Rydgren 2003). Prvá hypotéza tak poukazuje na reálne zlyhanie spoločenských vied pri tematizovaní problému rasovej kategorizácie a rasizmu. O nedostatočnom prínose humanitných vied vo forme zvýšenej citlivosti a kritickosti vo vzťahu k rasizmu sa môžeme presvedčiť skúmaním napríklad výročných správ Európskej siete proti rasizmu (ENAR) alebo rôznych štúdií venovaných pravicovému extrémizmu (Mudde 1995; Mareš 2003; Milo 2005; Bartoš 2011). Pochopiteľne, nie každý odborník v humanitných vedách sa venuje analýze rasovej kategorizácie a rasizmu. Ak sa však sústredíme iba na tieto násilné

a nenávisťné ideológie, musíme pravdepodobne konštatovať, že odborníci pôsobiaci v týchto oblastiach – vzhľadom na nárast rasizmu – stoja pred závažným problémom vlastnej „neužitočnosti“. Odpoveďou na problémy rozvinuté v rámci tejto hypotézy sa stala myšlienka *vzdelávania*.

2. Podľa druhej hypotézy opätovné oživenie rasistických tendencií je len reakciou na prepäté zdôrazňovanie potreby boja proti rasizmu a zdôrazňovania viny Západu za kolonializmus, ktoré boli integrálnou súčasťou multikulturalistickej liberálno-ľavicovej ideológie, ktorá začala v šesťdesiatych rokoch dominovať v európskom politickom a sociálnom myslení. Shelby Steele (Steele 1998), John McWorther (McWorther 2001), Thomas Sowell (Sowell 2005) alebo Jason L. Riley (Riley 2014) upozorňujú na zmenu, ktorá nastala v päťdesiatych rokoch 20. storočia v USA. Kým čierni lídri [black leaders] počas éry *Civil Right Movement* žiadali, aby sa čierne komunity začali vnímať optikou individuálnych práv a individuálnej zodpovednosti, neskôr prevládol postoj skupinového pohľadu v zmysle „politického pokroku rasy“ (Riley 2014, 17) a rozvinutia „predpokladov pre skupinový pokrok“ (Riley 2014, 17). Tento postoj vychádzal z prijatia tézy, že „bieli sú naveky vinní za hriechy minulosti“ (McWorther 2001, 146). Následne politika pravice aj ľavice upustila od idey individuálnych práv a individuálnej zodpovednosti a zaviedla skupinové (etnické) práva, keďže pomoc týmto skupinám videli oba prístupy ako napĺňanie vízie dobrej spoločnosti, ktorá pomáha rôznym skupinám. Táto politika zároveň vytvorila rôzne „ukrivdené skupiny“, pričom sa tvrdilo, že pomocou týmto skupinám musí spoločnosť splatiť svoj dlh a odčiniť hanbu za minulé historické príkoria. V rokoch 1950 – 1960 sa tak v USA vytvorila nová paradigma, ktorá namiesto presadzovania individuálnych práv budovala spoločnosť „interrasovej harmónie“ [interracial harmony] (McWorther 2001, 98).

Zdá sa, že vzhľadom na ekonomický vzostup niekdajšieho tretieho sveta, nárast islamského radikalizmu a pod. prestali pre takýto prístup existovať vhodné spoločenské podmienky. Okolo roku 2010 došlo akoby k náhlemu zvratu v politickej paradigme. Vyjadrenia, ktoré boli predtým spoločensky neprípustné a fakticky človeka ostrakizovali, začali zrazu zaznievať aj z úst najvyšších európskych politikov. Táto zmena vyvolala znepokojenie u jednotlivcov a skupín spojených (nezriedka existenčne) s paradigmatom multikulturalizmu, boja proti rasizmu a večnej viny Západu. Pritom sa s ideologicky poňatou myšlienkou boja proti rasizmu len stalo to isté, čo s každou ideologickou paradigmatom: najprv je s nadšením prijímaná a prihlásenie sa k nej je predpokladom spoločenskej legitimizácie, následne je radikálne zavrhnutá a s istým časovým odstupom môže byť kriticky prehodnotená a analyzovaná na základe odpovede na otázku: Čo dobré priniesla alebo môže ešte priniesť? Nemáme dôvod domnievať sa, že by „boj proti rasizmu“ podliehal iným zákonitostiam vývoja ako iné fenomény a iné paradigmy v etike a v politickom a spoločenskom myslení. Je zrejme potrebné sa zamyslieť nad tým – bez akýchkoľvek dogmatických moralizujúcich predsudkov –, čo je vlastne na rasizme problematické a prečo nás rozlišovanie medzi jednotlivcami na základe etnického a rasového (antropologického kľúča) znepokojuje viac než iné rozlíšenia na základe iných kritérií – napr. vzdelania, bohatstva, miesta bydliska a pod.

Daniel Šmihula uvádza hypotézu, že popieranie istej miery stereotypného a odlišujúceho uvažovania v zmysle *my versus oni*, teda uprednostňovanie členov vlastnej skupiny môže zapríčiniť rezignáciu na myšlienku zdokonaľovania, pokroku a vývoja (Šmihula 2013). Zároveň akýkoľvek normatívny systém sa môže udržať iba v prípade, že rozlišuje medzi tými, ktorí normy dodržiavajú, a sankcionuje tých, ktorí ich nedodržiavajú. Kritika predstavy absolútnej rovnocennosti všetkých modelov spoločnosti, právnych systémov a kultúr však v žiadnom prípade neznamená popieranie *právnej* rovnoprávnosti jednotlivcov. Problematická situácia preto nastáva v prípade, keď v demokratických spoločnostiach nepriznávame právo rozhodovať o spoločnosti a o sebe samom tým členom spoločnosti, ktorých ostrakizujeme na základe rôznych fyzických a sociálnych charakteristík. Odpoveďou na problémy rozvinuté v rámci tejto hypotézy sa stalo znovuobjavenie *humanistickej paradigmy*.

Ak platia uvedené hypotézy, tak pád paradigmy multikultúrnej spoločnosti a vyjadrenia, ktoré boli predtým spoločensky neprípustné, súvisia so skutočnosťou, že zásadné koncepty a idey rokov 1950 – 2000 sa ukázali ako nedostatočné, až nefunkčné. To znamená, že čelíme pádu kľúčových argumentov, o ktorých sme sa domnievali, že napomáhajú vzniku symbiotickej spoločnosti. Dokonca dospievame k záveru, že argumenty vychádzajúce z pripisovania existencie rasovej kategorizácie (a rasistických postojov) iba tzv. „bielym“ sa považujú za hlavnú príčinu opätovného nárastu rasizmu v západných demokraciách. Kenan Malik preto hovorí, že napriek tomu, že sme pojem „rasy“ odsunuli do karantény, dochádza ku kolapsu tradičnej pravicovej i ľavicovej politiky a k rozširovaniu „politiky identít“ (Malik 2015, 29).

Navzdory tomu, že údajne žijeme v tzv. postrasovej ére, keď sa slovo „rasa“ stalo tabu, keď sa rôzne politiky zastrešujú frázami ako „Nevidíme farbu, ale ľudí“, keď sa stala ideálom „farbosleposť“ a myšlienka univerzálnych ľudských práv a rovnocennosti kultúr, európske krajiny čelia problému zlyhávajúcich integračných politík. Ten skutočný problém spočíva v tom, že politika pravice aj ľavice sa dlhé roky orientovala na delegovanie zdrojov, kultúrnych aj finančných, iba na „etnicky“ založené organizácie. Ak skutočne dochádza k narušeniu doteraz prevládajúcej paradigmy v otázke rasového a multikultúrneho spolužitia, k masívnej kritike konceptu multikulturalizmu, tak je to preto – ako upozornili autori spomínaného monotematického čísla *Foreign Affairs* –, lebo nikdy nedošlo k presadeniu humanistickej paradigmy, ale vlastne sa iba podporovala etnická („rasová“) politika identity.

Pád starej paradigmy koncepcie multikultúrnych spoločností v skutočnosti ukazuje, že cieľom by už nemalo byť pokračovanie v politike (etnickej) identity, ale „znovuobjavenie progresívneho zmyslu univerzálnych hodnôt“ (Malik 2015, 32), ktoré, ako odhaľuje súčasná diskusia o páde koncepcie multikulturalizmu, paradoxne nikdy neboli presadzované s plnou vážnosťou.

3. Výmena paradigiem. Keďže sa pravdepodobne nachádzame v bode zlomu, je dôležité určiť, čo máme chápať ako skutočne hodnotný výsledok predchádzajúceho vývoja, a čo nepredstavuje trvalú hodnotu, ale bolo súčasťou dobovej kultúrnej a politickej atmosféry.

„Rasová“ rovnocennosť? Treba upozorniť na to, že „klasický“ koncept ľudských rás (tzv. biela, čierna a žltá rasa), a teda aj obrany ich rovnocennosti je v antropológii už dávno zastaraný a používa sa skôr ako historické rezíduum. Rasy sa totiž pri podrobnejšom skúmaní rozpadli na množstvo rôznych antropológických typov a podtypov, prechodných foriem a pod. (Appiah 2015; Sarich-Miele 2005). Všetky populácie navyše podliehajú dynamickým zmenám a u všetkých príslušníkov druhu *Homo sapiens* je zachovaná možnosť plodenia plnohodnotného potomstva (UNESCO 1951). Moderná genetika však ukázala, že vzájomnú príbuznosť alebo naopak odlišnosť jednotlivých populácií si nemožno predstavovať ako nejaké jednoduché vetvenie stromu. Sledujúc rôzne odlišné parametre dostávame mapy, ktoré sa prekrývajú, ak vôbec možno o prekrývaní hovoriť, len veľmi približne.

Historička Peggy Pascoe (1996) opisuje kurióznú situáciu z roku 1911, keď antropológ Daniel Folkmar tvoril slovník *Dictionary of Races and Peoples* tak, že zratúval počet „rás“ prichádzajúcich do USA. Rozoznal až štyridsať päť „rás“. Folkmar sa sústredil na rôzne farebné odtiene a nazýval ich „rasami“. Tak vlastne opisoval iba obrovskú rozmanitosť ľudí, nie údajne samostatne izolované skupiny. Pascoe píše: „Rasa ako vedecký pojem odkazuje iba na biogenetické a fyzické (telesné) vlastnosti, ktoré sú očividné u špecifickej populácie. V žiadnom prípade neodkazuje na kultúru, správanie, jazyk, národnosť alebo náboženstvo“ (Pascoe 1996, 66).

Nemáme nijaké objektívne nástroje, pomocou ktorých by sme mohli vždy rozhodnúť, či dvaja ľudia patria do jednej rasy alebo koľko rás vlastne existuje. Ak chceme hovoriť o počte rás musíme vopred prijať nejaké kritérium. A toto kritérium je náhodné a svojvoľné. Takmer každý rasový teoretik vychádza pri stanovení počtu rás z kritérií, ktoré si vopred sám určil.

Vincent Sarich a Frank Miele preto tvrdia, že otázky typu „Koľko existuje rás?“ alebo „Ako by sme ich mohli klasifikovať?“ nie sú vedecky zodpovedateľné (Sarich, Miele 2005). Nevieme stanoviť presné hranice medzi rasami. Rasy sú preto „neurčité množiny“ (*fuzzy sets*). Ak chceme hovoriť o množine „krásnych žien“ alebo množine „bielych ľudí“, nehovoríme o množinách v bežnom matematickom zmysle tohto pojmu. Fuzzy sets sa preto vyznačujú „absenciou jasne definovaných kritérií zaradenia do danej množiny“ (Zadeh 1965, 338).

Koncepciu jasne oddelených rás – vychádzajúcu z údajne rozdielného pôvodu ľudstva – potrebovali najmä rôzne učenia o tzv. rasovej nadradenosti či rasizme. Nemala však žiadne skutočne objektívne ani vedecky fundované zdôvodnenie. Bola to ideológia, ktorá si obyčajne kládla za cieľ odôvodniť existujúce sociálne a politické usporiadanie spoločnosti.

V súvislosti s diskusiou o rasovej kategorizácii však udrie do očí aj iný fenomén, ktorý je podobne ako rasizmus daný ideologicky: úsilie potláčať akúkoľvek diskusiю o biologických rozdieloch medzi ľudskými skupinami² alebo populáciami s odlišnými

² Pojem rasa, ktorý sa v stredo európskom kontexte vníma takmer vždy len geneticky, biologicky alebo antropológicky, môže mať v anglo-americkom diskurze kultúrnu konotáciu. Najmä v minulosti sa

antropologickými znakmi a tabuizovať akékoľvek zistenia, ktorý by mohli nasvedčovať tomu, že medzi jednotlivými veľkými skupinami ľudí existujú isté merateľné rozdiely. Pritom toto úsilie sa takmer vždy zužuje na inteligenciu a výšku IQ, čo je zvláštny jav, ktorý by si vyžadoval osobitnú analýzu mimo rámca tejto štúdie (Shermer 1997; Shermer 2002). Otázka, prečo nás zo všetkých vlastností fascinuje práve inteligencia, a zároveň pretrvávajú domnienky, že napr. pomerne malý rozdiel v IQ by mal mať nejaké dramatické dôsledky, pokiaľ ide o sociálne postavenie, prestíž, a dokonca životnú úspešnosť, je veľmi zaujímavá.³

Zvláštne na tom je to, že diskusiu napr. o inteligenčných rozdieloch medzi jednotlivcami v rámci jednej veľkej populácie („jednej rasy“) plne akceptujeme a tieto rozdiely klasifikujeme, ale nezriedka sa stretávame s odmietavým postojom, ak sú posudzované v spojitosti s príslušnosťou k nejakým populáciám alebo antropologickým typom.

Richard Lynn a Tatu Vanhanen vo svojich masívne kritizovaných publikáciách *Race Differences in Intelligence: An Evolutionary Analysis* a *IQ & Global Inequality* uvádzajú isté rozdiely v nameranom IQ v populácii USA podľa „rasového“ zloženia (Lynn, Vanhanen 2006). Belosi by mali mať IQ okolo 100, prisťahovalci pôvodom z východnej Ázie 105 a americkí černosi 85. Pritom IQ nižší alebo vyšší o 15 je bežný v rámci nameraného rozptylu v rámci jednej populácie. Štatisticky približne zodpovedá rozdielu medzi napr. absolventom strednej školy s maturitou a absolventom nejakej vysokej školy. Avšak nikto takéto rozdiely nepovažuje za dostatočný dôvod na stanovovanie nejakého rozdielneho stupňa právneho statusu jednotlivcov odlišujúcich sa takýmito IQ.⁴

Zároveň nie je ani úplne zrejmé, čo vlastne test IQ meria a do akej miery je jeho výpovedná hodnota naozaj spojená len s inteligenciou (vrodenu alebo získanou) a či nesúvisí napr. aj so zručnosťou robiť testy akéhokoľvek druhu, ktorá je vlastná skôr jedincom, s absolvovanou dlhšou školskou dochádzkou, než tým, ktorí toto šťastie nemali.

Nemožnosť rozdeliť jednotlivcov do nejakých tried podľa rasy a inteligencie súčasne najlepšie ilustruje diagram výšky IQ v USA v jednotlivých štatistických „rasách“ – a to

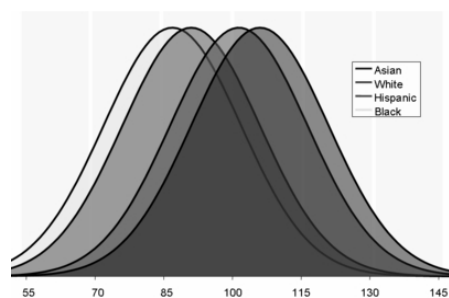
vyskytovali pojmy ako „anglosaská rasa“, „keltská rasa“, „židovská rasa“ (porovnaj napr. s pojmom „slovenský rod“). V USA boli do sociálnej kategórie „černochovo“ nezriedka zaraďovaní aj jednotlivci, ktorí mali sotva „kvapku černošskej krvi“ (one-blood rule) a navonok sa od belochovo nedali odlišiť (Appiah 2015, 5-6). To vysvetľuje aj to, prečo sa práve v USA v istom období presadzovala idea, že „rasa je kultúrny konštrukt“ (pozri aj Hrabovský 2011).

³ Snaha tvrdiť, že rovnoprávnosť jednotlivcov z rôznych etnických skupín je založená na nejakej vedecky dokázanej rovnocennosti – napríklad na rovnakej priemernej inteligencii v každej skupine (a nie na základe humanistickej paradigmy) – je veľmi kontraproduktívna a nebezpečná. Ak by sa totiž vo vedomí spoločnosti raz vytvorila takáto príčinná väzba (rovnoprávnosť závisí od rovnakej výšky IQ) a potom by sa objektívne preukázalo, že výška IQ rovnaká nie je, mohlo by to s koncepciou ľudskej rovnoprávnosti zásadne otriast.

⁴ Ak by sme preto chceli rozčleniť obyvateľstvo na základe inteligencie, bolo by racionálnejšie nechať otestovať celú populáciu bez ohľadu na pôvod jednotlivcov a potom ju rozdeliť do príslušných inteligenčných kategórií, t. j. nepriraďovať jednotlivca k niektorej „rase“ podľa vonkajších znakov (čo sa robí takmer vždy na základe farby pleti) a jeho postavenie určiť podľa prímeru v rámci danej „rasy“.

dokonca aj keď pripustíme, že medzi získanými výsledkami v rámci „rasových skupín“ môžu byť merateľné výsledky:

Obrázok č. 1.

Zdroj: (AL FIN, 2009)

Z tohto dôvodu je úsilie zamerané na potlačanie spomenutej diskusie o možných rozdieloch medzi populáciami zbytočné a nepotrebné. Myšlienka rovnoprávnosti a rovnosti všetkých ľudí bez ohľadu na ich rozdiely (vrátane rasových) vôbec nie je založená na predpoklade, že všetci jednotlivci podávajú rovnaké výkony alebo že sú nebudaj „rovnakí“.⁵

No ak rozdiely napríklad v inteligencii medzi nejakými populáciami existujú, je to objektívny fakt, ktorý netreba zamlčovať. Vhodným námetom na diskusiu sú preto skôr otázky typu: Sú rozdiely napr. v intelektuálnej úrovni medzi jednotlivými populáciami merateľné, alebo merateľné nie sú? Ak merateľné sú, sú štatisticky významné? Akú to má príčinu a aké to môže mať sociálne a ekonomické dôsledky? Diskusia by sa však nemala orientovať na to, či je politicky korektné v danej oblasti bádať a výsledky zverejňovať. Takýto pohľad vyplýva z nesprávnej premisy, že všetky rozdiely medzi ľudskými populáciami sú len výsledkom rasových predsudkov a nemôžu byť výsledkom dlhej biologickej a kultúrnej evolúcie.

Humanistická paradigma. V rámci tzv. starej paradigmy sa často uplatňovala chybná stratégia a falošná domnienka, že princíp „rasovej rovnocennosti“ vyplýva z nejakého vedeckého dôkazu „o rovnosti rás“. No tento princíp je odvodený z koncepcie rovnoprávnosti ľudí ako jednotlivcov a ich v zásade rovnoprávneho spoločenského statusu bez ohľadu na ich vlastnosti a pôvod vrátane pôvodu rasového či, presnejšie, príslušnosť k niektorému antropologickému typu, a ak chceme, tak aj bez ohľadu na vzhľad a gény. Ako písal Jacques Maritain: „... odvolávajú sa na moc prirodzeného práva, ľudská bytosť má právo byť rešpektovaná, je subjektom práv, vlastní práva. Tieto vlastnosti patria človeku vďaka skutočnosti, že je človek“ (Maritain 1951, 65).

Snaha potvrdiť rovnoprávnosť ľudí pomocou vedeckých faktov totiž opomína zá-

⁵ Mimochodom, často používaná formulácia o „rovnoprávnosti rás“ je nevhodná, pretože navodzuje predstavu o tom, že rasy sú nejaké kolektívne subjekty. Omnoho vhodnejšie je v tomto kontexte používať spojenie „rovnoprávnosť jednotlivcov bez ohľadu na ich rasový pôvod“.

važný epistemologický fakt. Idea rovnoprávnosti všetkých ľudí sa nedá odvodiť z nejakej objektívnej reality, keďže v takejto objektívnej realite existujú reálne rozdiely vyplývajúce z biologických faktorov alebo zo sociálnych vzťahov a spoločenských pomerov.

Idea rovnoprávnosti je fenomén z inej sféry, a to zo sféry etických, politických a právnych predstáv. Myšlienka o všeobecnosti ľudských práv „... zodpovedá západnej predstave o univerzálnej spravodlivosti a mierovom spolunažívaní, v ktorom vo veci právnej ochrany a právneho postavenia nemá byť medzi ľuďmi žiadny rozdiel, ktorý by vyplýval z toho že sú to občania, cudzinci (barbari) alebo poddaní (otroci)“ (Pernthaler 1986, 350). Tento postoj vyjadruje presvedčenie, že všetci majú mať viac-menej rovnaký právny status bez ohľadu na fyzické a mentálne vlastnosti. Prijatie tejto humanistickej paradigmy nemusí znamenať automatické zatváranie očí pred existujúcou skutočnou biologickou rozmanitosťou a rozdielnosťou antropologických typov. Skôr ide o to, že tieto rozdiely považuje humanistická paradigma za principiálne nepodstatné.

Pri aplikácii humanistickej paradigmy vzniká istý rozpor medzi opisom objektívnej reality (aký je svet, akí sú ľudia v ňom) a sférou v zásade normatívnou (aké by mali byť medziľudské vzťahy, ako definujeme postavenie človeka). Rozpor sa stáva zrejmejším pri snahe aplikovať predstavu o lepšom, vhodnejšom usporiadaní sveta v praxi. Platí to aj o zámere preniesť do spoločenských vzťahov ideál „rasovej rovnosti“ napríklad cestou pozitívnej diskriminácie, sociálnou integráciou Rómov a pod. Výsledky sú vždy len čiastkové a niekedy paradoxné.

V uvedenej sfére spoločenských predstáv a noriem je aj rovnoprávnosť definovaná ako určitá paradigma, ktorá je výsledkom istého sociálneho, politického a myšlienkového vývoja. Moderná koncepcia ľudských práv je univerzalistická – jednoducho hlása, že všetci majú tieto práva rovnaké (Strážnická, Šebesta 1994, 14).

Humanistická paradigma preto nie je „vedeckým faktom“ ani jediným možným vyústením nejakej lineárnej evolúcie. Je vlastne istou novinkou, keďže v skutočnosti ľudstvo väčšinu svojej existencie prežilo v spoločenských poriadkoch založených na hierarchii, autoritárstve, xenofóbii a exkluzivite v zmysle delenia na *my* a *oni*. Takýto poriadok dokonca môžeme považovať za spontánny:⁶ silní ovládajú slabých, bohatí chudobných atď., a to aj v tom význame, že aj moderná spoločnosť (ak dôjde k závažným krízovým javom a k oslabeniu spoločenského a politického systému) má sklon spontánne sklzávať k hierarchickému a xenofóbnemu systému⁷ organizácie. Idea rovnoprávnosti ľudí vrátane

⁶ Za spontánny poriadok môžeme považovať vedome neorganizované, kultúrnou evolučnou selekciou podmienené usporiadanie spoločností, ktoré je produktom konania mnohých ľudí, avšak nie je výsledkom zámernej ľudskej tvorby. Je výsledkom prirodzeného sklonu k entropii a k jednoducho organizovanému a nízko nákladovému spoločenskému poriadku – no súčasne aj poriadku nízko produktívnemu.

⁷ Xenofóbia je u človeka prirodzená a je súčasťou jeho mentálnej výbavy. „Na amerických univerzitách, kde znie vyjadrenie, že „rasa je sociálny konštrukt“ ako mantra, černošské, biele a ázijské identity pokračujú vo vytváraní sociálnej reality“ (Appiah 2015, 7). Spoločnosti sa môžu od seba líšiť len tým, ktoré prejavy xenofóbie prevládajúca spoločenská paradigma chápe ako prípustné. Pre „módny liberalizmus“ je dnes rozlišovanie na základe sexuálnej orientácie a rasy neprípustné, no zároveň akceptuje obrovské majetkové rozdiely, respektíve dokáže byť xenofóbny vo vzťahu k niektorým skupinám, ktoré

rovnoprávnosti prekračujúcej rasové hranice je skôr výnimkou. Je prejavom našej už spomenutej humanistickej paradigmy vyplývajúcej z kresťanských a humanistických ideálov. Demokraciu, rovnoprávnosť a spravodlivosť treba dosahovať a udržiavať aktívnymi zásahmi a každodennou aktívnou činnosťou.

Samozrejme, aj v minulosti existovali predstavy o istých právach patriacich jedincovi a o morálnych princípoch, ktorými sa vo vzťahu k druhým treba riadiť. Avšak tieto princípy sa aplikovali obmedzene, v plnej miere zvyčajne len na príslušníkov vyšších tried alebo istej menšej (napr. náboženskej) komunity. Táto nerovnosť sa dokonca zvykla obhajovať tvrdením, že príslušníci nižších tried alebo divokí barbari sú takí primitívni a hrubí, že ani nedokážu v dostatočnej miere trpieť, a preto im možno uprieť dôstojné zaobchádzanie (Šmihula 2001, 431-437). Úplné zbavenie všetkých nárokov na ochranu bolo skôr výnimočné, no status jednotlivcov a miera ich ochrany závisela od ich príslušnosti k niektorej skupine (Lukaševa 1996, 2), pričom ich obsah sa líšil a rozhodne sa nedalo vraviť o nejakej rovnoprávnosti. Univerzalistická koncepcia rovnoprávnosti všetkých ľudí a ich v zásade rovnakého právneho statusu daného ich ľudskými právami je naozaj nová a unikátna.

Existujú, alebo neexistujú rasové rozdiely v právnych dokumentoch? Ak vezmeme ako príklady *Všeobecnú deklaráciu ľudských práv* a *Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*, vidíme, že idea „uznania vrodenej dôstojnosti a rovnakých a nescudziteľných práv všetkých členov ľudskej rodiny“⁸ sa neodvoláva na žiadne vedecké dôkazy rovnosti, rovnakosti či rovnocennosti ľudí, ale rovnoprávnosť všetkých ľudí obidva dokumenty deklarujú ako základnú axiómu, ako základné východisko. Preambula *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* vyhlasuje: „... majú na zreteľ, že podľa zásad vyhlásených v Charte Organizácie Spojených národov je uznanie prirodzenej dôstojnosti a rovnakých a nescudziteľných práv všetkých členov ľudskej rodiny základom slobody, spravodlivosti a mieru vo svete, uznávajúc, že tieto práva sa odvádzajú od prirodzenej dôstojnosti ľudskej bytosti...“ Článok 2 *Všeobecnej deklarácie ľudských práv* priamo hovorí: „Každý je nositeľom všetkých práv a slobôd, ktoré zakotvuje táto deklarácia, bez ohľadu na odlišnosti akéhokoľvek druhu, ako sú *rasa, farba* [zdôraznené autormi], pohlavie, jazyk, náboženstvo, politické a iné presvedčenie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rodové alebo iné postavenie...“

Po deklarovaní rovnoprávnosti všetkých ľudí bez ohľadu na ich rasový a etnický pôvod by sa mohlo zdať ďalšie špeciálne potvrdenie rovnosti príslušníkov rôznych ras a etnických skupín ako nadbytočné. Zo špecifických politických príčin však bola v roku

nepovažuje za dostatočne hodnotné.

⁸ V minulosti to nemuselo byť samozrejmé, ľudský status sa mohol priznávať len vyššej vládnucej vrstve. Preto v 19. storočí mohla existovať v jednom štáte napr. *Deklarácia práv človeka a občana* súčasne s otroctvom. Čierny otrok bol skrátka príslušníkom iného (prirodzene, menejcenného) „druhu“.

1963 prijatá *Deklarácia OSN o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie* a v roku 1965 *Dohovor OSN o odstránení všetkých foriem rasovej diskriminácie*. Texty týchto dvoch dokumentov sú si veľmi podobné. Potvrdzujú rovnosť jednotlivcov bez ohľadu na rasu, farbu pleti, etnicitu a vyzývajú urýchlene uskutočniť túto špecifickú rovnosť v praxi.

No v preambulách obidvoch dokumentov sa používa zaujímavá formulácia: „... že akékoľvek učenie o nadradenosti založenej na rasovom rozlišovaní je z vedeckého hľadiska falošné, morálne odsúdeniahodné, sociálne nespravodlivé a nebezpečné...“ Sú tak jednými z mála právnych textov a politických deklarácií obdobia rokov 1945 – 1970, kde sa rovnoprávnosť ľudí potvrdzuje odvolávaním sa na vedecké argumenty. Na druhej strane tieto argumenty neuvádza, nekonkretizuje a ich začlenenie do vety plnej morálneho rozhorčenia a odsúdenia spochybňuje relevanciu tejto zmienky. Jej prítomnosť v texte však musíme vidieť aj v politickom kontexte doby zrodu nových štátov v procese dekolonizácie.

Ďalší zaujímavý dokument *Smernica Rady 2000/43/ES z 29. júna 2000 o vykonávaní zásady rovnakého zaobchádzania a osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod* sa už na nijaké vedecké zdôvodnenie boja proti rasovej diskriminácii neodvoláva. Zdôvodňuje ho argumentmi morálnymi, ideologickými a utilitárnymi (ako niečo, čo napomáha naplniť ciele Spoločenstiev, najmä v ekonomických otázkach). V bode 6 Preambuly Smernica Rady deklaruje, že odmieta všetky teórie, ktoré sa pokúšajú určiť existenciu viacerých ľudských rás (avšak vedecky s nimi nepolemizuje – zamieta ich jednoducho z ideologických dôvodov).

Tieto všeobecné princípy odmietajúce nerovnosť na rasovom základe a vychádzajúce z koncepcie ľudských práva boli v medzinárodnom práve ďalej rozvíjané. V roku 1965 *Medzinárodný dohovor o eliminácii všetkých foriem rasovej diskriminácie* vlastne akékoľvek právne delenie občanov na rasovom základe rovno zakázal (OHCHR 1965 – 1969). Z roku 1973 pochádzajúci *Medzinárodný dohovor o potlačení a trestaní zločinu apartheidu* (Dugard 2008) (podpísaný hlavne vtedajšími socialistickými a rozvojovými štátmi) a *Rímsky štatút medzinárodného trestného tribunálu* z roku 1998 definoval toto delenie priamo ako „zločin apartheidu“. (Je pozoruhodné, že neexistuje podobne rezolútna zmluvná úprava, pokiaľ ide o otázku delenia a diskriminácie na základe náboženského – to by zrejme nevyhovovalo krajinám s islamskou väčšinou, kde existuje fragmentácia obyvateľov podľa náboženského kľúča s nerovnoprávnym postavením nemoslimov).

Pôvod myšlienky rovnoprávnosti. Idea rovnoprávnosti všetkých ľudí bez ohľadu na ich pôvod vrátane rasového či „antropologického“ (humanistická paradigma) je výsledkom prepojenia troch fenoménov v istom historickom období (18. – 20. storočie):

1. Presadila sa humanistická paradigma, podľa ktorej sme dospeli k presvedčeniu, že ľudské práva a rovnoprávnosť priznáme každému jednotlivcovi, a to výhradne len na základ toho, že ide o ľudskú bytosť – teda bytosť trpiacu, cítiacu a mysliacu. K všeobecnému prijatiu tejto humanistickej paradigmy podstatne prispel najmä francúzsky filozof Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) napríklad v diele *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*, 1755 (Rousseau 1983). Postoj, ktorý postupne zaujala západná civilizácia k rasovej otázke (a vôbec k otázke ľudských práv ako takých),

má totiž paradigmatický charakter – najlepšie to dokazuje práve západná prezentácia rôznych politických deklarácií počnúc francúzskou *Deklaráciou práv človeka a občana*, t. j. nevedeckou publikáciou s istým posolstvom, a to vo forme podobnej napríklad Nicejskému krédu z roku 325.

2. Presadil sa praktický prístup, keďže vytváranie rôznych právnych kategórií izolovaných od seba je veľmi zložitý, podobne ako zdôvodňovanie, prečo má mať niekto nižší, a niekto vyšší status (nevriac o nutnosti vydržiavať aparát na kontrolu aplikovania takéhoto rozdelenia v praxi). Okrem prirodzenej xenofóbie (a jednoduchého delenia na *my* a *oni*) je ťažké stanoviť nejaké všeobecne platné kritériá klasifikovania ľudí. Každé je spochybniteľné. Univerzálna rovnoprávnosť vychádzajúca z prijatia fikcie približnej rovnocennosti je preto elegantným riešením, ktoré navyše vyhovuje spoločenskej dynamike modernej kapitalistickej a industriálnej spoločnosti. Presné a strnulé rozdelenie na kasty na základe nemenných vlastností (farba kože alebo pôvod) je udržateľné azda v spoločnosti feudálnej alebo koloniálnej, nie však v spoločnosti, kde by sociálne postavenie jednotlivca malo závisieť skôr od jeho momentálnej pracovnej výkonnosti a majetku.

3. Presadilo sa poznanie, že ak aj pripustíme, že medzi jednotlivými „rasami“ existujú nejaké štatisticky významné priemerné rozdiely vo výkone v nejakej kategórii (napr. v inteligencii, fyzickej sile), rozptyl v rámci Gaussovej krivky je taký veľký, že neumožňuje rozčleniť jednotlivcov do nijakých aspoň približne oddelených tried, v ktorých by daná vlastnosť v prípade jednotlivcov zreteľne korelovala s príslušnosťou k „rase“.

Ani v minulosti zrejme nebola sociálna nerovnosť výsledkom nejakého poznania svedčiaceho o vrodenej podradenosti alebo nadradenosti niektorých jednotlivcov či skupín, ktoré by sa následne uplatňovalo v praxi. Naopak, spoločenská a právna nerovnosť bola vždy daná výsledkom mocenských pomerov. Tie sa po svojom vzniku začali zdôvodňovať ideologicky a „vedecky“. „... biologické rozdiely začali hrať úlohu len vtedy, keď sa ľudské bytosti rozhodli, že tieto rozdiely dôležité sú“ (Appiah 2015, 5).

Idea rovnoprávnosti všetkých ľudí (humanistická paradigma) vrátane rovnoprávnosti bez ohľadu na vonkajšie fyzické znaky je teda ideologickou paradigmou, ktorá je jednoducho prijímaná, alebo odmietaná. Toto prijatie (alebo odmietnutie) nie je zvyčajne odvodené z nejakej objektívnej reality a jej poznania. Je výsledkom aktuálnych potrieb a myšlienkových posunov v oblasti predstáv o hodnotách, etike a spravodlivosti. Preto ani žiadne poznatky, napríklad o reálnych rozdieloch medzi jednotlivcami a skupinami, nemôžu mať zásadný vplyv na existenciu právne definovanej rovnoprávnosti všetkých ľudí, pokiaľ presvedčenie o jej správnosti vo vedomí spoločnosti trvá. Napríklad presvedčenie autora publikácie z oblasti edukačnej praxe pedagogických pracovníkov, podľa ktorého „k vyhánaniu bludných ideí sa musia použiť vhodné biologické teórie. Nestačí vytesniť jeden sociálny predsudok iným. Mnohé scestné teórie biologického determinizmu mohli byť zavrhnuté práve vďaka prehĺbeniu poznatkov ľudskej biológie, evolúcie a genetiky“ (Sluka 2014, 32), je pokračovaním obhajoby rovnoprávnosti ľudí na nesprávnom základe.

Azda jediným objektívnym faktorom priznania rovnoprávnosti ľuďom a ľudských práv každému (a dnes do istej miery aj ochrany zvieratám) je uznanie, že každá ľudská (a iná) bytosť je schopná prežívať utrpenie. Ako prví to uznali kresťanskí učenici, no defi-

nitívne sa toto presvedčenie presadilo až v období osvietenstva a romantizmu – teda aspoň medzi vzdelancami a humanistami (Šmihula 2003, 78-91).

To, že paradigma niektorej formy rovnosti môže byť spoločnosťou opustená, nie je také nepredstaviteľné – v našich pomeroch sme napríklad po roku 1989 opustili víziu majetkovej rovnosti. Nemožno vylúčiť, že v nejakom momente spoločnosť môže opustiť aj víziu rovnosti rasovej, právnej, rodovej a pod. Už len taký jav ako rast zastúpenia moslimov v niektorých západoeurópskych spoločnostiach môže otriasť koncepciami rovnoprávnosti medzi pohlaviami.

Bolo by teda chybou domnievať sa, že ak pripustíme, že tzv. rasy, antropologické typy, pohlavia alebo jednotlivci nemajú rovnaké vlastnosti, tak musíme právne definovať nejaký ich rozdielny status. Nemusíme. Naša koncepcia ľudských práv a rovnoprávnosti ľudí predsa už teraz úplne počíta s rozdielmi medzi ľuďmi, ale výslovne hlása, že na právny status jednotlivcov nemajú také faktory ako rasa, pohlavie, náboženstvo, etnicita atď. žiadny vplyv.

Ak to môžeme zúžiť do krátkeho posolstva: Nie sme v stave určiť, či medzi veľkými ľudskými populáciami (resp. antropologickými typmi) existujú rozdiely, ktoré by mohli mať vplyv na intelektuálne kapacity, inteligenciu a morálne vlastnosti jednotlivcov, ani to, či sú tieto prípadné rozdiely štatisticky relevantné alebo či sa nejako odrážajú v praktickom živote. V skutočnosti to pre potreby našej diskusie o rasizme, xenofóbii a pod. vôbec nie je podstatné, pretože súčasná univerzalistická koncepcia ľudských práv a rovnoprávnosti ľudí vôbec neoperuje s nijakým posudzovaním vnútornej či vonkajšej kvality jednotlivcov. Zásadne priznáva rovnoprávny status každému ľudskému jedincovi len preto, že je človekom. V článku 2 *Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach* z roku 1966 sa „... každý štát... zaväzuje rešpektovať práva uzavreté v pakte a zaistiť tieto práva všetkým jedincom [zdôraznené autormi] na svojom území a podliehajúcim jeho jurisdikcii bez akéhokoľvek rozlišovania podľa rasy, farby, pohlavia, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného alebo sociálneho pôvodu, majetku, rodu alebo iného postavenia...“ Analogické ustanovenie sa nachádza aj v tzv. *Európskej charte ľudských práv* z roku 1950 – regionálnej európskej dohode o ochrane ľudských práv.

Žiaľ, z právnej rovnoprávnosti sa nedá automaticky odvodiť faktická rovnosť v sociálnych vzťahoch ani rovnaká miera kvality života. Ľudia sa líšia vrozenými vlastnosťami i reálnym prístupom k možnostiam, ktoré ponúka existencia v ľudskej spoločnosti (rodinný pôvod, vzdelanie, majetok, popularita, moc, profesia).

Ako vidíme, počiatočná humanistická paradigma, teda koncepcia rovnoprávnosti ľudí ako jednotlivcov bez ohľadu na ich rasu alebo antropologický typ, vychádzala z ideálu, ktorý nestál na vedeckých dôkazoch. Myšlienka rovnoprávnosti pramenila z prijatia kresťanskej zásady univerzálnej rovnosti a z odkazu humanistickej filozofie. V nasledujúcej časti však ukážeme na príklade rôznych európskych a medzinárodných dokumentov, že táto humanistická paradigma sa postupne zmenila na pokus dokazovať rovnoprávnosť ľudí prostredníctvom vedeckých alebo pseudovedeckých dôkazov. Takzvaná „rovnosť rás“ už jasne presadzovala ideologickú pozíciu odmietania skúmania akýchkoľvek zrejmych biologických a antropologických rozdielov medzi ľudskými skupinami. Napriek

tejto ideologickej pozícii však paradoxne vznikli rozsiahle stratégie, ktoré dlhé roky pre-rozdeľovali zdroje (finančné aj spoločenské) práve prostredníctvom konceptov ako „rasa“ alebo „etnicita“.

4. Ideologizácia otázky „boja proti rasizmu“. Problém v otázke boja proti rasizmu nastal v rokoch 1950 – 2000, keď sa „rasová otázka“ silne ideologizovala. Tento pohyb dobre ilustrujú postupné zmeny vo formuláciách niekoľkých pozoruhodných dokumentov, ktoré v kľúčovom období rokov 1950 – 1995, keď sa vytváral na istý čas postoj modernej západnej civilizácie k rasizmu a rasovej otázke, vznikli na pôde UNESCO. Všeobecne sú označované ako deklarácie o rasizme. Ideologický, doktrinálny prístup k „rasovej otázke“ sa v nich postupne posilňoval. V danom období existovala aj silná skupina profesionálnych aktivistov a intelektuálov, ktorí sa venovali otázke boja proti rasizmu, pričom táto otázka mala politický charakter, čo znamenalo, že bola nezriedka prezentovaná – ako to už takých situáciách býva – v podobe ucelenej politickej a morálnej doktríny. Prvým z uvedených dokumentov bola *Deklarácia o rasovej otázke* z roku 1950 (revidované verzie boli prijaté v rokoch 1951, 1967 a 1978). Na jej príprave sa okrem politikov a diplomatov podieľali aj vedci z príslušných odborov. Azda najznámejšia je jej verzia z roku 1951 ako *Vyhlasenie o charaktere rasy a rasových rozdielov*.

Táto deklarácia (UNESCO 1951b) je opatrná a formulovaná ešte na vedeckej báze. Evidentne priznáva existenciu rás alebo minimálne odlišných antropologických typov a aj rozdielov medzi nimi. Chápe ich však ako dynamickú kategóriu. Podľa autorov Deklarácie však neexistuje žiadny dôkaz o tom, že by medzi vonkajšími znakmi a mentálnymi vlastnosťami existovala nejaká spojitosť. Prípadný rozdiel medzi rasami nie je väčší než rozdiely vnútri rasy. Nevieme ani odlišiť rozdiely v duševných výkonoch dané dedičnosťou od rozdielov daných vonkajším prostredím. Aj keby sme uznali, že niektoré populácie môžu v porovnaní s inými populáciami dosahovať niektoré horšie výsledky, v prvých („slabších“) populáciách je vždy dosť dostatočne nadaných jedincov, ktorí prevyšujú priemer „výkonnejšej skupiny“. Rozdiely v civilizačnej úrovni sú vysvetliteľné skôr vývojom v oblasti kultúry než dedičnými faktormi.⁹

Preambula Deklarácie končí zásadným vyhlásením: „... všetci sme presvedčení, že biologické rozdiely zistené medzi ľudskými rasovými skupinami v žiadnom prípade nemôžu legitimizovať názory podporujúce rasovú nerovnosť, ktoré boli založené na zaslepenosti a predsudkoch. Všetky rozdiely, ktoré poznáme, môžu byť ignorované na základe etických a humanistických dôvodov.“ Takže formuláciou „sme presvedčení, že“ Deklarácia v konečnom dôsledku priznáva, že postoj k otázke vzájomného vzťahu rás je vždy nakoniec hlavne záležitosťou vnútorného presvedčenia. Z roviny vedeckej, ktorá môže napríklad objektívne opísať rozdiely medzi jednotlivými populáciami ľudí, sa prenáša do roviny hodnotenia sociálnych a politických dôsledkov týchto rozdielov. Táto rovina je už subjektívna a vyplýva z celkového politického presvedčenia daného ideálmi určovanými

⁹ K väčšiemu významu kultúrnej evolúcie v porovnaní s evolúciou biologickou v prípade človeka pozri aj (Šmihula 2013).

sférou kultúrnej a duchovnej nadstavby. Veda nemôže ponúknuť odpoveď na otázku, či opísaný rozdiel je dostatočný na to, aby legitimizoval napríklad rozdielne zaobchádzanie, resp. či takýto rozdiel má byť vôbec braný do úvahy. Záverečná myšlienka citovaného odseku to priamo priznáva. Z etických a humanistických dôvodov nepovažuje žiadne zistené rozdiely za dôvod vytvárania právnych a sociálnych rozdielov. Tvrdenie, že požiadavka rovnosti má etické korene, sa opakuje ešte aj v bode 8 Deklarácie.

V roku 1978 prijalo UNESCO *Deklaráciu o rase a rasových predsudkoch*. Na rozdiel od predchádzajúceho dokumentu sa na jej príprave podieľali pracovníci UNESCO, diplomati a experti z oblasti ľudských práv, ako aj odborníci z oblasti spoločenských vied, no antropológovia a biológovia boli z tohto procesu vylúčení. Text je viditeľne ideologickejší a vyhlásenie odvážnejšie a prezentované v doktrínalnej podobe. V čl. 1 sa priamo deklaruje: „Všetky národy sveta majú rovnaké nadanie na dosiahnutie najvyššej úrovne intelektuálneho, technického, ekonomického, kultúrneho a politického rozvoja.“ A ďalej: „Rozdiely medzi výsledkami rôznych národov sú bezo zvyšku vysvetliteľné zemepisnými, historickými, politickými, ekonomickými, sociálnymi a kultúrnymi faktormi.“ Je zrejmé, že toto sú už čisté axiomatické dogmy¹⁰ hlásané ako pravdy a že ani jeden objektívny vedec by sa, vedený vedeckou opatrnosťou, už takto kategoricky nevyjadril (tieto tvrdenia sa totiž nedajú objektivizovať). Rozdielnosť medzi populáciami čl. 1 dokonca poňal nie ako objektívny fakt, ale ako právo na rozdielnosť, čo je tiež vcelku zaujímavý posun.¹¹

Pozoruhodné sú ustanovenia aj niektorých iných článkov. Napríklad článok 2 uvádza, že „akákoľvek teória, ktorá obsahuje tvrdenie, že rasové alebo etnické skupiny sú vnútorne nadradené alebo podradené, a takýmto spôsobom naznačuje, že niektorá skupina by mohla byť vládnuca alebo zničiť ostatné, považované za nižšie, príp. teória, ktorá zakladá hodnotové súdy na rasových rozdieloch, nemá nijaký vedecký základ a protirečí morálnym a etickým princípom ľudskosti.“ Otázku vedeckosti alebo nevedeckosti danej teórie vopred rozriešili politickým vyhlásením. Článok 8 dokonca možno interpretovať tak, že „predpisuje“, ako majú vyzerat’ „správne výsledky“ vedeckého bádania: „... odborníci v prírodných a spoločenských vedách a kultúrnych štúdiách... sú vyzývaní, aby sa

¹⁰ Slovo „dogma“ tu nechápeme pejoratívne, ale v pôvodnom význame ako vyššiu pravdu, o ktorej sa už nediskutuje – buď sa prijíma, alebo sa odmieta.

¹¹ „Rasizmus teraz znamenal nielen jednoduché popieranie rovnakých práv, ale aj odopieranie práva na odlišnosť. Rovnoprávnosť znamenala nielen držbu práv prekonávajúcich bariéry rasy, etnicity, kultúry alebo viery, ale aj potvrdenie rozdielných práv práve na základe týchto rozdielov“ (Malik 2015, 25). Boj proti rasovému a kultúrnym predsudkom mal teda nakoniec skončiť tak, že by sa v európskych spoločnostiach obnovil právny partikularizmus na etnickom základe s autonómnym statusom prisťahovaleckých komunit spravujúcich sa vlastným právom odlišným od európskych modelov, a dokonca popierajúcich ľudské práva a rovnoprávnosť ako takú! (Ak európske právne poriadky nepriznávali rovnoprávnosť moslimom alebo ochranu ich náboženských osobitostí, tak to bol rasizmus. Ak moslimské zvyklosti praktikované moslimami v Európe nepriznávali rovnosť ženám a nemoslimom, tak to bol podľa niektorých antropológov rešpektovania hodný prejav kultúrnej a právnej osobitosti!) Pritom „občianstvo nemá význam, ak sa s občanmi nezaobchádza rovnakým spôsobom, a je jedno, či sa tak deje na základe multikulturalistickej politiky alebo na základe rasizmu“ (Malik 2015, 32).

zaoberali objektívnym výskumom... v oblasti rasových predsudkov, postojov a praktík... Je povinnosťou týchto odborníkov zaistiť... aby zistenia neboli nesprávne interpretované a aby im verejnosť správne porozumela.“ Na základe kontextu celého dokumentu možno totiž predpokladať očakávanie, že výsledky budú vždy dokazovať neoprávnenosť rasových predsudkov. Predchádzajúci článok 7 napríklad priamo vyzýva štáty, aby legislatívne zakázali propagandu všetkých teórií hlásajúcich domnelú nadradenosť jednej rasy alebo etnickej skupiny nad inou. Otázka, aká je vlastne objektívna realita, sa tu vôbec nekladie.

Dnes môžeme považovať za prekvapivé, že takýto dokument mohol byť na medzinárodnej scéne vôbec prijatý. Vysvetlenie ponúka zrejme okolnosť, že bol podporovaný najmä rozvojovými štátmi, ktoré chceli kompenzovať svoju vnútornú frustráciu z niekdajšieho poníženia v koloniálnom období, a že bol prijatý v situácii, keď v západnom politickom a spoločenskom myslení prevládal už spomínaný pocit viny za niekdajší kolonializmus a rasizmus, takže diplomati, štátnici a experti z „bielych štátov“ boli ochotní prijať aj veľmi radikálne formulácie, aby nemohli byť obviňovaní z rasizmu.

Vznešená humanistická paradigma hlásajúca rovnosť ľudí na základe univerzálnej lásky k človeku, a to napriek všetkým rozdielom medzi nimi, sklzla nakoniec do ideologizujúcej dogmy tvrdiacej, že vlastne žiadne rozdiely neexistujú, a tabuizujúcej akékoľvek diskusie v tomto smere.

5. Záver. Jednotlivci sa od seba výrazne odlišujú svojimi vlastnosťami. Tak sa od seba môžu líšiť aj rôzne ľudské skupiny a populácie, pričom niektoré z nich sa tradične označovali za rasy. Novšie poznatky, najmä z genetiky, spochybnili kategorickosť tohto delenia a ukazujú, že obraz vzájomnej príbuznosti a previazania populácií je omnoho pestrejší.

Z historických skúseností však vieme, že spontánne vznikajúce spoločenské poriadky založené na hierarchii, xenofóbii, vylučovaní, autoritárstve majú sklon vytvárať právnú nerovnoprávnosť, v rámci ktorej sa nezriedka ako identifikačný znak uplatňujú niektoré dobre viditeľné antropologické kritériá (farba kože). No takéto prepojenie bolo obyčajne výsledkom nejakej historickej náhody. Naopak moderné demokratické spoločnosti aktívne budujú koncepciu prinajmenšom formálnej rovnoprávnosti všetkých svojich členov. Reálnu nerovnakosť ľudí, ktorí majú rôzne vlastnosti, prekonávajú vytvorením fikcie rovnocennosti – na reálne rozdiely sa jednoducho neprihliada.

Toto riešenie je z praktických dôvodov výhodné, pretože umožňuje sociálnu mobilitu, nevytvára prekážky spoločenského vzostupu usilovných a produktívnych jednotlivcov a odstraňuje nutnosť udržiavania systému pravidiel, obmedzení, definícií a kontroly. Takéto riešenie zodpovedá aj humanistickej paradigme, ktorú si západné spoločnosti osvojili v 18. – 20. storočí a podľa ktorej je rovnoprávnosť ľudí hodnota sama osebe a vyplýva z úcty k dôstojnosti človeka len preto, že je človekom.

Ak sa v práve a politike povznesieme nad antropologické alebo individuálne rozdiely a prisúdime všetkým jednotlivcom viac-menej rovnaký právny status v mene humanistickej paradigmy, neznamená to, že by s koncepciou rozdielných ľudských typov nemohla operovať napríklad antropológia alebo etnológia, ak si myslí, že odráža nejakú objektívnu

realitu. Pre súčasné právo a koncepciu ľudských práv to má však len obmedzený význam.

Napriek veľkému množstvu štúdií o rase, ako aj množstvu európskych a medzinárodných dokumentov bojujúcich proti rasovej kategorizácii sme však svedkami paradoxného javu: pojem rasa sa znovu zaviedol ako „vedecký fakt“. Napriek tomu, že slovo rasa nebolo explicitne zmieňované, vďaka pojmu etnicity sa realizovali rozsiahle stratégie podpory „zaostávajúcim skupinám“. Humanistická paradigma právnej rovnoprávnosti bola nahradená paradigmatom etnickej alebo rasovej politiky, teda súhrnne politiky identity. Ako sa ukázalo, tieto formy politiky zlyhali.

Cieľom humanistickej paradigmy bolo zbaviť slovo *rasa* jeho falošnej vedeckej aury. Rasy ako údajne jasné a diskkrétne oddelené somatické skupiny s ich danou mentalitou, správaním a kultúrou, mali byť vykázané mimo intelektuálny a spoločenský diskurz. Humanistická paradigma ako meta-paradigma akceptovala existenciu biologických rozdielov medzi jednotlivcami, ako aj ľudskými populáciami, ale pri presadzovaní svojho ideálu a svojej legitimity ich nemusela brať do úvahy. Humanistická paradigma nevychádzala z vedeckých dôkazov, ale z ideálu univerzálnej rovnosti stojacej na pilieroch práva, kresťanského dedičstva a premisy, že každá ľudská (a iná) bytosť je schopná prežívať utrpenie.

Približne v rokoch 1955 – 1970 začala platiť nová paradigma, antirasistická, multi-kultúrna a uznávajúca akúsi „vinu“ západnej civilizácie a belochovo ako takých za predchádzajúci kolonializmus a rasizmus. Táto paradigma pretrvala obdobie približne jednej generácie. Paradoxne opätovne vrátila do diskurzu práva etnických („rasových“) skupín (menších) prostredníctvom stratégií, ktoré pomoc podmieňovali zaradením daného jednotlivca do etnickej („rasovo“) definovanej skupiny.

Dnes však táto paradigma končí a nachádzame sa opäť v období prehodnocovania postojov, a to aj v tzv. rasovej otázke a v otázke multikulturalizmu. Nedokážeme predvídať výsledok takejto diskusie, zostáva však dúfať, že základné ideály demokracie a rovnoprávnosti ľudí a ľudských práv nebudú ohrozené a že v konečnom dôsledku dôjde len ku korekcii istých ideologicky podmienených extrémov, aké predstavuje napríklad pozitívna diskriminácia alebo multikulturalistická ilúzia, že v modernej demokratickej spoločnosti prisťahovalci z kultúrne odlišného prostredia nemusia preberať systém politických hodnôt domácej spoločnosti.

Literatúra

- APPIAH, K. A. (2015): Race in the Modern World. *Foreign Affairs*, March-April, 94 (2), 1-8.
- BARTOŠ, F. (2011): Pravicový extrémizmus: operacionalizace jevu, konstrukce škály a výsledky empirického výzkumu. *Sociológia*, 43 (5), 550-583.
- BRAUDE, B. (1997): The Sons of Noah and the Construction of Ethnic and Geographical Identities in the Medieval and Early Modern Periods. *The William and Mary Quarterly*, Third Series, 54 (1), 103-142.
- BROWNI, G., LANGER, A. (2015): Does Affirmative Action Work? *Foreign Affairs*, March-April, 94 (2), 49-57.
- BRUCKNER, P., RENDALL, S. (2012): *The Tyranny of Guilt: An Essay on Western Masochism*. Princeton: Princeton University Press.

- BUDIL, T. I. (2005): Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta. In: Malina, J. (ed.): *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie*, 26. Brno: Nadace Universitas, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita, Nakladatelství a vydavatelství NAUMA, 9-109.
- DELACAMPAGNE, CH. (1983): *L invention du racisme. Antiquité et Moyen-Age*. Paris: Fayard.
- DUGARD, J. (2008): Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid. *United Nations Audiovisual Library of International Law*. [online] Dostupné na: http://legal.un.org/avl/pdf/ha/cspca/cspca_e.pdf (navštívené: 07. 02. 2015).
- FIN, A. (2009): IQ by Nation, IQ by Race US, IQ Inherited? [online] Dostupné na: <http://alfin2100.blogspot.be/2009/04/iq-by-nation-iq-by-race-us-iq-inherited.html> (navštívené 07. 02. 2015).
- FREDRICKSON, M. G. (2002): *Racism: A Short History*. Princeton: Princeton University Press.
- GISSIS, B. S. (2011): Visualizing „Race“ in the Eighteenth Century. *Historical Studies in the Natural Sciences*, 41 (1), 41-103.
- HACKING, I. (2005): Why race still matters. *Daedalus*, Winter, 134 (1), 102-116.
- HARRIS, F. C., LIEBERMAN, R. C. (2015): Racial Inequality After Racism. *Foreign Affairs*, March-April, 94 (2), 9-20.
- HRABOVSKÝ, M. (2011): *Rasová mytológia*. Bratislava: Kalligram.
- HUDSON, N. (1996): From „Nation“ to „Race“: The Origin of Racial Classification in Eighteenth-Century Thought. *Eighteenth-Century Studies*, 29 (3), 247-264.
- ISAAC, B. (2004): *The Invention of Racism in Classical Antiquity*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- KNAPP, V. (1947): *Problém nacistické právní filosofie*. Praha: Aleš Čeněk.
- LUKAŠEVA, E. L. (1996): *Obščaja teorija prav čeloveka*. Moskva: Norma.
- LYNN, R. (2006): *Race Differences in Intelligence: An Evolutionary Analysis*. Augusta, GA: Washington Summit Publishers.
- LYNN, R., VANHANEN, T. (2006): *IQ & Global Inequality*. Augusta, GA: Washington Summit Publishers.
- MALIK, K. (2015): The Failure of Multiculturalism. *Foreign Affairs*, March-April, 94 (2), 21-32.
- MALLON, R. (2006): „Race“: Normative, Not Metaphysical or Semantic. *Ethics*, 116 (3), The University of Chicago, 525-551.
- MAREŠ, M. (2003): *Pravicový extrémismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal Centrum strategických studií.
- MARITAIN, J. (1951): *The Rights of Man and The Natural Law*. New York: Charles Scribner's Sons.
- MCWORTHER, J. (2001): *Authentically Black*. New York: Gotham Book.
- MILO, D. (2005): *Rasistický extrémizmus v Slovenskej republike*. Bratislava: Ludia proti rasizmu.
- MONTAGU, A. (1945): *Man's Most Dangerous Myth: The Fallacy of Race*. New York: Columbia University Press.
- MORNING, A. (2011): *The Nature of Race. How Scientists Think And Teach about Human Difference*. London: University of California Press.
- MOSSE, L. G. (1985): *Toward the final solution. A history of European racism*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- MUDDE, C. (1995): Right-Wing Extremism Analyzed. A Comparative Analysis of the Ideologies of Three Alleged Right-Wing Extremist Parties (NPD, NDP, CP'86). *European Journal of Political Research* 27, 203-221.
- MURRAY, CH., HERRNSTEIN, R. (1994): *The Bell Curve*. New York: Free Press.
- PASCOE, P. (1996): Miscegenation Law, Court Cases, and Ideologies of „Race“ in Twentieth-Century America. *The Journal of American History*, 83 (1), 44-69.
- PERNTHALER, P. (1986): *Allgemeine Staatslehre und Verfassungslehre*. Wien: Springer Verlag.
- RATTANSI, A. (2007): *Racism. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press.

- RILEY, L. J. (2014): *Please Stop Helping Us. How Liberals Make It Harder for Blacks to Succeed*. New York, London: Encounter Books.
- Rome Statute of the International Criminal Court, 1998: Article 7/1 (I). Dostupné na: http://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm (navštívené 07. 02. 2015).
- ROUSSEAU, J.-J. (1983): O pôvodu nerovností medzi ľuďmi. In: *Rozpravy*. Praha: Svoboda.
- RYDGEN, J. (2003): Meso-level Reasons for Racism and Xenophobia. *European Journal of Social Theory*, 6 (1), 45-68.
- SARICH, V., MIELE, F. (2005): *Race: The Reality of Human Differences*. Oxford: Westview Press.
- SHERMER M. (1997): *Why people believe weird things. Pseudoscience, superstition, and other confusions of our time*. New York: A W. H. Freeman / Owl Book. Henry Holt and Company.
- SHERMER M. (2002): *The Skeptic encyclopedia of pseudoscience*. California: ABC-CLIO, Inc.
- SLUKA, T. (2014): Pojem „ľudskej rasy“ z biologického hľadiska. Bratislava: Metodicko-pedagogické centrum.
- SMALL, H. (2013): *The Value of the Humanities*. Oxford: Oxford University Press.
- SOWELL, T. (2005): *Rednecks and White Liberals*. San Francisco: Encounter Books.
- SOWELL, T. (2013): *Intellectuals and Race*. New York: Basic Books.
- STEELE, S. (1998): *A Dream Deferred*. New York: HarperCollins Publishers Inc.
- STRÁŽNICKÁ, V., ŠEBESTA, Š. (1994): *Človek a jeho práva*. Bratislava: Juga.
- ŠMIHULA, D. (2001): O podstate ľudských práv. *Filozofia*, 56 (6), 431-437.
- ŠMIHULA, D. (2003): Univerzalizmus ako základ modernej koncepcie ľudských práv a priznanie schopnosti prežívať utrpenie ako predpoklad ich uznania. *Právny obzor: teoretický časopis pre otázky štátu a práva*, 86 (1), 78-91.
- ŠMIHULA, D. (2013): *Evolúcia práva*. Bratislava: Epos.
- ŠVIHRANOVÁ, J. (2015): *Od ideológie k politike rasizmu. Nemecká juhozápadná Afrika (1884 – 1915)*. Sládkovičovo: Vysoká škola Danubius.
- The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 1996 – 2015: International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination. Dostupné na: <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx> (navštívené 07. 02. 2015).
- UNESCO (1951): Statement on the Nature of Race and Race. Dostupné na: http://www.honestthinking.org/en/unesco/UNESCO.1951.Statement_on_Race.htm (navštívené 02. 02. 2015).
- UNESCO (1951b): Statement on the Nature of Race and Race Differences. Dostupné na: http://www.honestthinking.org/en/unesco/UNESCO.1951.Statement_on_Race.htm (navštívené 02. 02. 2015).
- ZADEH, A. L. (1965): Fuzzy Sets. *Information and Control*, 8, 338-353.

Daniel Šmihula
 Stredoeurópska vysoká škola v Skalici
 Kráľovská 386/11
 909 01 Skalica
 Slovenská republika
 e-mail: dsmihula@hotmail.com

Milan Hrabovský
 Ústav európskych štúdií a medzinárodných
 vzťahov
 Fakulta sociálnych a ekonomických vied UK,
 Mlynské luhy 4
 821 05 Bratislava 2
 Slovenská republika
 e-mail: milan.t.hrabovsky@gmail.com